

УДК 339.92:061.1
<https://doi.org/10.30838/EP.200.125-130>

Ачкасов О.М.

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
Achkasov Oleksandr
V.N. Karazin Kharkiv National University

Довгаль О.А.

доктор економічних наук
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
Dovgal Elena
Dr. of Economic Sc.
V.N. Karazin Kharkiv National University
<https://orcid.org/0000-0003-3219-9731>

АТЕС: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА І НАПРЯМКИ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті відзначено, що інтеграційні процеси, що відбуваються в рамках форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва, мають ринковий характер через брак інституційних форм. Встановлено, що АТЕС за понад тридцять років своєї діяльності досяг певних успіхів у справі торговельної та інвестиційної лібералізації, але головна мета АТЕС – створення в АТР зони вільної та відкритої торгівлі та інвестицій досягнуто не було. Зроблено висновок, що АТЕС продовжує відігравати роль важливого майданчика для обміну досвідом та просування кращих практик у галузі регулювання, зближення стандартів та покращення взаємопов'язаності. Крім того, форум залишається платформою для розвитку порядку денного подальшої глобалізації торгівлі та обговорення необхідних реформ багатосторонньої торговельної системи. Лібералізація торгівлі в окремих секторах на майданчику АТЕС може сприяти просуванню угод у рамках СОТ — причому це стосується також товарів, які будуть винайдені в майбутньому.

Ключові слова: АТЕС, глобалізація торгівлі, регіональна інтеграція, міжнародна співпраця, лібералізація торгівлі, зона вільної торгівлі.

APEC: INSTITUTIONAL STRUCTURE AND AREAS OF ACTIVITY

The article notes that the integration processes taking place within the framework of the Asia-Pacific Economic Cooperation forum are market-based due to the lack of institutional forms. The aim of the article is to study the institutional structure and areas of activity of the APEC countries in the global dimension of their development. The principles of APEC activities are analyzed, which include both principles characteristic of international organizations and principles developed by the Forum itself. The first group includes the principle of non-discrimination, cooperation, transparency, compliance with WTO norms, and flexibility. The second group of principles that distinguish the specifics of the process of trade and investment liberalization in APEC includes: the principle of non-reciprocity, comparability of results, voluntariness, synchronous start and differentiated timing of implementation of measures to liberalize mutual trade. The ASEAN+3 and ASEAN+6 models are considered, which are interconnected and provide for the formation of an East Asian Free Trade Area consisting of 13 (ASEAN+3) states at the first stage, and for the signing of an agreement on closer economic partnership between 16 states (ASEAN+6) at the second stage with the aim of creating an East Asian Economic Community. It is established that APEC has achieved certain successes in trade and investment liberalization over more than thirty years of its activity, but the main goal of APEC - the creation of a free and open trade and investment zone in the Asia-Pacific region - has not been achieved. It is concluded that APEC continues to play the role of an important platform for exchanging experience and promoting best practices in the field of regulation, convergence of standards and improved interconnectedness. In addition, the forum remains a platform for developing the agenda for further globalization of trade and discussing the necessary reforms of the multilateral trading system. At the same time, further liberalization of non-tariff barriers, including standards and certificates of conformity, customs procedures, government procurement, and strengthening of intellectual property rights protection, is necessary. Trade liberalization in selected sectors within the APEC area can help advance WTO agreements, including for future inventions.

Keywords: APEC, globalization of trade, regional integration, international cooperation, trade liberalization, free trade area.

JEL classification: F02; F13; F53.

Постановка проблеми. Форум Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва є найширшою за охопленням країн і єдиною в Азійсько-Тихоокеанському регіоні міжурядовою організацією. Її членами є 21 економіка – Австралія, Бруней, В'єтнам, Гонконг, Індонезія, Канада, Китай, Малайзія, Мексика, Нова Зеландія, Папуа Нова Гвінея, Перу, Республіка Корея, Росія, Сінгапур, США, Таїланд, Тайвань, Філіппіни. У країнах АТЕС наразі мешкають понад 3,7 млрд осіб, на їхню частку припадає 55% світового ВВП, 53% світової торгівлі, понад 38% прямих іноземних інвестицій світу [1].

Економіки, що беруть участь в АТЕС, відрізняються великим ступенем диференціації за обсягом території та чисельності населення, за обсягом ВВП і ВВП душу населення, за рівнем економічного розвитку. Інтеграційні процеси, що відбуваються в регіоні, мають ринковий характер через брак інституційних форм [2; 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші міжнародні дослідження, присвячені оцінці прогресу у роботі форуму АТЕС, проводилися такими іноземними вченими, як Альтаф М., Бергстен К., Евенетт С., Набешіма К., Шахід Ю., Юсуф С., Ямадзава І. [3; 6; 10; 14] та інші.

Особливості економічного співробітництва в рамках АТЕС розглядаються у працях таких українських науковців, як Громенкової С., Москалюк Н., Руднер М., Цимбал Л., Черкас Н. та багатьох інших.

Однак визначення особливостей інституційної структури та напрямів діяльності країн АТЕС потребує подальшого дослідження.

Мета статті – дослідження інституційної структури та напрямів діяльності країн АТЕС у глобальному вимірі їхнього розвитку.

Виклад основних результатів дослідження. Великий вплив на зародження інтеграційних ініціатив в АТР надало створення Європейського економічного співтовариства та Європейської асоціації вільної торгівлі на рубежі 1950-60-х рр. Перші переговори з цього питання розпочалися 1967 р., коли бізнесмени та експерти п'яти держав регіону – США, Австралії, Канади, Нової Зеландії та Японії розпочали консультації щодо створення Тихоокеанської зони вільної торгівлі (Pacific Free Trade Area, PAFFTA). Другою рушійною силою стали дві нафтові кризи 1973 і 1979 років, що загострили проблему енергетичної безпеки країн регіону, які зазнають нестачі енергоресурсів [4-5].

У цей період інституціоналізація економічного співробітництва у регіоні пішла шляхом утворення неурядових організацій. Їхнім головним ініціатором виступала Японія, яка запропонувала сформувати 1968 р. Тихоокеанську конференцію з торгівлі та розвитку (Pacific Forum on Trade and Development – PAFOTAD) як неурядову організацію, що об'єднала вчених країн регіону.

Того ж року утворилася Економічна рада Тихоокеанського басейну (Pacific Basin Economic Council – PBECS) – ТЕС як неурядова організація у складі керівників понад 1000 компаній із 17 країн. Мета ТЕС полягала у сприянні розвитку торгівлі та інвестиційних вкладень у рамках АТР на приватнопідприємницькому рівні на основі взаємодії з керівниками урядів та міжнародними

організаціями [13].

Наприкінці 1970-х рр. створюється ще одна регіональна організація – Конференція з тихоокеанської економічної співпраці – СТЕС (Pacific Economic Cooperation Council – PECC) як тристороння рада за участю представників урядових, підприємницьких та наукових кіл з метою визначення напрямків регіональної економічної політики та створення зони вільної торгівлі. Перша сесія СТЕС відбулася 1980 р., який вважається роком заснування цієї організації. Основне досягнення СТЕС – прийняття концепції «відкритого регіоналізму» 1992 р. «Відкритий регіоналізм» означає необхідність подальшого зміцнення глобальної економічної системи, досягнення її відкритості для вільного руху товарів, послуг, капіталів, передачі технології, інформації, можливості й участі третіх країн.

Усі три організації – економічні форуми, покликани розробляти концептуальні основи взаємних економічних зв'язків з метою сприяння економічному розвитку країн-учасниць. Як показує світовий досвід, неформальний обмін думками на ранньому етапі розвитку економічного співробітництва може відіграти позитивну роль, порівняно з прийняттям тих чи інших резолюцій, які мають суто декларативний характер і не пов'язують країни, що їх приймають, взаємними зобов'язаннями.

1989 р. на зустрічі в Канберрі було ухвалено рішення про організацію Форуму Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва (АТЕС). Цілі діяльності АТЕС включають: сприяння економічному зростанню країн; зміцнення багатосторонньої системи торгівлі з урахуванням високої економічної взаємозалежності держав; проведення торгової та інвестиційної лібералізації [8].

Цікавими є принципи діяльності АТЕС, які включають як принципи, характерні для міжнародних організацій, так і принципи, розроблені самим Форумом. До першої групи належать принцип недискримінації, співпраці, прозорості, відповідності нормам СОТ, гнучкості. Друга група принципів, що відрізняють специфіку процесу торговельної та інвестиційної лібералізації в АТЕС, включає: принцип невзаємності, порівнянності результатів, добровільності, синхронного початку та диференційованих термінів реалізації заходів щодо лібералізації взаємної торгівлі.

Інституційна структура Форуму має децентралізований характер. Умовно виділяють два рівні: політичний та робочий. Політичний рівень інституційної структури АТЕС включає: Зустрічі лідерів; Зустрічі міністрів закордонних справ; Зустрічі галузевих міністрів; Зустрічі старших посадових осіб; Ділову консультативну раду АТЕС. Головна функція органів політичного рівня – ухвалення політичних рішень щодо окремих питань діяльності Форуму.

Робочий рівень: Комітет з торгівлі та інвестицій; Комітет з питань бюджету та управління; Економічний комітет; Комітет з ЕКОТЕК, а також численні підкомітети/групи експертів, діалогові механізми з окремих галузей промисловості, спеціальні групи, робочі групи. Діяльність перелічених органів покликана вести реальну роботу з окремих напрямів з урахуванням затверджених робочих програм.

Вищим органом є саміти глав держав, які проводяться щорічно у форматі неформальних зустрічей, починаючи з 1993 року. У рамках зустрічей ухвалюються основні політичні рішення.

Фінансування АТЕС ведеться за рахунок внесків країн-учасниць та коштів, що виділяються як урядами, так і приватними компаніями. Головне джерело – внески, які здійснюють економіки -учасниці. Ці кошти призначені для фінансування Секретаріату та інвестиційних проектів у рамках ЕКОТЕК. Іншим джерелом фінансування є кошти, що виділяються Японією в рамках кількох фондів на проекти з торгівельної та інвестиційної лібералізації та сприяння торгівлі.

Процес лібералізації розпочався 1989 р., коли було дано старт міністерським зустрічам в АТЕС та акценту на економічній співпраці. З 1993 р. зустрічі стали проводитися у форматі неформальних самітів глав держав економік-учасниць, в основу діяльності яких було покладено принцип лібералізації. 1994 р. на черговому саміті в індонезійському м. Богор прийнято Богорську декларацію, яка поставила т.зв. Богорську мету. Богорські цілі (1994) включають: досягнення вільної та відкритої торгівлі та інвестицій в АТР для розвинених країн до 2010 р. та для країн, що розвиваються, до 2020 р.; сприяння торгівлі та інвестиціям; активізацію взаємного економічного співробітництва. Як особливі заходи визначено прогресивне зниження ставок мит, нетарифних обмежень та обмежень у торгівлі послугами.

Ця мета отримала розвиток (1) в Осацькій програмі дій (1995), в якій було додано лібералізацію торгівлі послугами та визначено основні напрямки проведення лібералізації в регіоні – зниження ставок мит, гармонізацію національних промислових стандартів відповідно до міжнародних норм та лібералізацію торгівлі послугами, та (2) у Манільській програмі дій (1996), що стала основою лібералізаційних заходів у регіоні АТЕС на наступні роки. Унікальність Манільської програми дій полягає в її кардинальній відмінності від практики інших інтеграційних об'єднань світу в Європі, Західній півкулі та в АТР при досягненні мети формування зони вільної торгівлі. В основу програми було покладено принципи діяльності АТЕС, включаючи невзаємність, добровільність та консенсус. Саме ці засади визначили своєрідність підходу Форуму до регіональних інтеграційних процесів. Якщо на початкових етапах їх використання дозволило врахувати величезну економічну, політичну та культурологічну диференціацію країн-учасниць, то вже на рубежі двох століть стало зрозуміло, що ці принципи гальмують і перешкоджають реалізації Богорської мети. Вони визначили специфіку «азійської» моделі м'якої інтеграції, без закріплення чітких зобов'язань країн із торговельної та інвестиційної лібералізації; ці принципи загострили протиріччя між розвиненими країнами та державами-учасницями АТЕС, що розвиваються, і стали перешкодою на шляху формування зони вільної торгівлі та інвестицій.

Манільська програма дій містить три розділи – індивідуальні плани дій (ПД), які розробляє кожна країна-учасниця з досягнення Богорської мети та з урахуванням національних особливостей; колективний план дій (ККД) та економічне та технічне співробітництво (ЕКОТЕК).

Вперше ПД було розроблено 1996 р. та стали виконуватися з 1997 р. Крім основних завдань щодо кожного з 16 напрямів на поточний рік, вони містять інформацію про досягнуті результати за попередні роки. Подібна модель формування зони вільної торгівлі та інвестицій неодноразово піддавалася справедливій критиці, зважаючи на повільний та складний процес реалізації ПД, їх зміст, особливо порівняно з т.зв. західною моделлю інтеграції, коли країни-члени здійснюють лібералізацію на основі принципу взаємних торгових поступок і мають чітко фіксовані зобов'язання із зазначенням конкретних термінів щодо зниження ставок мит, щодо лібералізації нетарифного регулювання тощо.

ПД розробляються за 16 напрямками у сферах торгівлі товарами та послугами, інвестицій, конкурентної політики, політики щодо прав інтелектуальної власності, зобов'язань перед СОТ тощо. Наповнення ПД значно відрізняється. Так, лише 6 учасниць взяли зобов'язання щодо зниження ставок мит до 0% до 2010-2025 рр.; багато країн записали розпливчасті зобов'язання; ще одна група держав готова була на проведення лібералізації, але тільки на умовах взаємності та на переговорній основі (США, Японія, Мексика) [8].

Неабияку роль у розвитку АТЕС відіграє економічне та технічне співробітництво (ЕКОТЕК), покликане скоротити розрив у рівнях економічного розвитку, у середньодушових доходах, у технологічному та промисловому потенціалах з метою консолідації економік країн-учасниць. Існує модель зони вільної торгівлі у СОТ: переговори щодо спеціального пакету лібералізації, які часто базуються на принципі взаємності («дай і візьми»), що зв'язує країни взаємними зобов'язаннями та санкціями у разі їх порушення. В АТЕС склалася інша модель регіонального об'єднання, коли економіки країн-учасниць затверджують плани лібералізації і виконують їх на добровільній і невзаємній основі. Так визначає Манільська програма дій, тоді як Осацька програма дій спочатку слідувала моделі СОТ/ЗВТ, але під тиском з боку фермерів та інших виробників від неї відмовилися.

Протягом 1990-х рр. АТЕС динамічно розвивався, а потім вступив у смугу стагнації, коли відбулась азійська фінансова криза, що стимулювало посилення протекціоністського захисту внутрішніх ринків від конкуренції ззовні. Прийнята Програма прискореної добровільної галузевої лібералізації провалилася. Виконання індивідуальних планів дій призвело до невеликого прогресу у торговельній та інвестиційній лібералізації. У результаті АТЕС перейшов на більш прагматичний підхід до лібералізації на основі сприяння торгівлі, будівництва інфраструктури, зміцнення регіонального співробітництва та прикордонних заходів.

Сприяння торгівлі допомагає зростанню торгівлі разом із лібералізацією. Це поняття включає гармонізацію стандартів та сертифікатів відповідності, митних процедур, запровадження спрощених віз для підприємців, захист прав інтелектуальної власності, правила походження товарів. Реалізації цих заходів сприяння торгівлі допомагають колективний план дій АТЕС та будівництво інфраструктурних об'єктів. Два Плани дій сприяння торгівлі, ухвалені у 2000 р. та у 2006 р., призвели до

зниження трансакційних витрат на 5% за 5 років, виконання другого плану продовжується. Концепція сприяння торгівлі, розроблена в рамках АТЕС, згодом була прийнята у Світовій організації торгівлі.

Інший важливий напрямок діяльності АТЕС – економічне та технічне співробітництво (ЕКОТЕК). Співпраця розвивається за 320 напрямками. У Рамковій декларації з ЕКОТЕК визначено 6 пріоритетних напрямів, фінансування яких здійснюється на основі добровільних вкладів та державно-приватного партнерства. Типовий проект пропонується до реалізації та його виконання координується країною, що часто фінансується за рахунок коштів Центрального фонду АТЕС. Проекти є невеликими за обсягом із мінімальним бюджетом. В рамках ЕКОТЕК ведеться будівництво інфраструктурних об'єктів, розробка нанотехнологій, реалізація екологічних програм, сприяння малим та середнім компаніям, розвиток людських ресурсів на основі мережевого принципу [12].

Але зберігаються обмеження у взаємній торгівлі країн АТЕС: вищі ставки мит на аграрну продукцію, текстиль, транспортні засоби, аудіовізуальні послуги та обмеження на рух капіталу. Галузеві обмеження щодо інвестицій встановлені у формі заборони або максимальної частки для іноземних інвестицій та системи ліцензування. Необхідна подальша лібералізація нетарифних обмежень, зокрема стандартів та сертифікатів відповідності, митних процедур, державних закупівель, а також посилення захисту прав інтелектуальної власності.

Оцінка досягнень АТЕС щодо Богорської мети створення зони вільної торгівлі та інвестицій була представлена на симпозиумі 2010 р. З урахуванням оцінки за 5-бальною шкалою рівень лібералізації мит становить 3,95, послуг – 3,76, інвестицій – 4,10, митних процедур – 4,14, ПС – 4,33, держзакупівель – 4,00 та запровадження спрощених віз для підприємців – 4,95. Як видно, найменших результатів країни АТЕС досягли у справі торгової лібералізації, а найбільших у справі спрощення переміщення підприємців. 2020 р. на саміті АТЕС у Йокагамі було підкреслено готовність країн продовжити процес виконання та регулярних оглядів індивідуальних та колективних планів дій щодо досягнення Богорської мети до 2025 року [11].

2000 р. на нараді міністрів фінансів діалогового механізму АСЕАН+3 було ініційовано Чіангмайську ініціативу, націлену на вирішення проблем короткострокової ліквідності в регіоні Східної Азії на основі укладання своп-угод. Ініціатива є інституційним механізмом щодо вдосконалення фінансової співпраці в АСЕАН+3. 2008 р. було вирішено провести реструктуризацію механізму з урахуванням заміни двостороннього механізму багатостороннім угодою. Воно стало колективною угодою, що дозволяє уникнути дублювання та скоротити витрати.

Частка країн у резервному пулі розподілена так: АСЕАН – 20%, Японія – 32%, Китай – 32%, Республіка Корея – 16%. Угода про нову Ініціативу Чіангмая була введена з березня 2010 р. Кожна країна-учасниця має право взяти кредит у сумі, що не перевищує розмір її вкладу, помноженому на мультиплікатор. Важливість ініціативи Чіангмай полягає в інституціоналізації фінансового співробітництва в регіоні [7].

Центром регіональної економічної інтеграції в АТР є АСЕАН, в рамках якого триває процес формування економічної, політичної та соціокультурної спільноти до 2025 р., який триває з 2003.

Модель АСЕАН+3 передбачає створення Східноазійської зони вільної торгівлі (East Asia Free Trade Agreement, EAFTA) у складі 10 держав АСЕАН, Японії, Китаю та Республіки Корея на основі поетапного підписання угоди між АСЕАН та окремими країнами Північно-Східної Азії.

У цілому, у цій угоді слід виходити з успішної світової практики, а саме: не тільки з торгової лібералізації (що характерно для класичного визначення зони вільної торгівлі), а й торкнутися інвестиційної лібералізації, сприяння торгівлі в рамках скорочення трансакційних витрат, активізації взаємних економічних зв'язків у різних галузях, тобто піти шляхом формування широкоформатної моделі зони вільної торгівлі (моделі НАФТА або НАФТА+). За оцінками, формування Східноазійської зони вільної торгівлі за моделлю АСЕАН+3 стимулюватиме приріст сукупного ВВП країн-учасниць на 1,2% в середньому щорічно, при цьому більшого ефекту досягнуть країни АСЕАН – зростання становитиме 3,6%, тоді як для трьох країн Північно-Східної Азії – 0,9% у середньому щорічно [1].

Модель АСЕАН+6 передбачає підписання угоди про зближення економічної співпраці у Східній Азії (Closer Economic Partnership in East Asia, CEPEA) з метою створення зони вільної торгівлі серед 16 держав-учасниць Східноазійського саміту. Ця модель виходить із підписання окремих угод між АСЕАН, визнаною центром регіональної інтеграції, та шістьма іншими країнами. На даний момент підписано угоди між АСЕАН, з одного боку, та окремими країнами – Китаєм, Японією, Республікою Корея, Індією, Австралією та Новою Зеландією. За оцінками, АСЕАН+6 сформує інтеграційне об'єднання, на частку якого припаде 26% світового ВВП і 49,6% населення світу (3 млрд осіб). Торгова лібералізація у 16 країнах сприятиме щорічному приросту їх сукупного ВВП на 1,3%, а в країнах АСЕАН – на 3,83% [1].

Розглянуті моделі АСЕАН+3 та АСЕАН+6 взаємопов'язані і передбачають на першому етапі формування Східноазійської зони вільної торгівлі у складі 13 (АСЕАН+3) держав, на другому етапі – підписання угоди про зближення економічного партнерства між 16 державами (АСЕАН+6) з метою створення Східноазійського економічного співтовариства.

Щодо АСЕАН+3 та АСЕАН+6 ведуться переговори щодо проблеми країни походження товару, митної класифікації, митних процедур, економічного співробітництва. Ці норми відрізняються в окремих країнах, що потребує їх гармонізації. За оцінкою, провідною концепцією є модель АСЕАН+3. Але і вона, як і інші моделі формування Східноазійської зони вільної торгівлі, не має в якості основи політики об'єднання регіону Східної Азії, що було характерно для Європи в перші повоєнні роки, коли була нагальна потреба підйому європейських економік, які постраждали від фашистської агресії.

2023 р. на зустрічі міністрів економіки АСЕАН було підтверджено рішучість створити найбільшу у світі зону

вільної торгівлі на поетапній основі:

- на першому етапі підписати угоди та створити зони вільної торгівлі між АСЕАН та окремими країнами Східної Азії, а також Австралією, Новою Зеландією та Індією (що вже реалізовано), а також завершити формування АСЕАНівських спільнот;
- на другому етапі утворити Східноазійську зону вільної торгівлі в рамках АСЕАН+3;
- на третьому етапі сформувати Східноазійську спільноту в рамках АСЕАН+6 на основі угоди про зближення економічного партнерства.

Хоча вже розроблено дієві моделі формування Східноазійського економічного співтовариства (САЕС), але ухвалити конкретного рішення на самітах не вдалося. Питання лише обговорювалося, хоча й ухвалювалися рішення про проведення дослідження доцільності САЕС, рекомендація АСЕАН про прискорення його створення та перенесення дати створення з 2020 р. на 2025 р. (що зафіксовано у відповідному документі АСЕАН). Де-факто найбільш активну і реальну позицію щодо САЕС займає АСЕАН, у межах якого підписано угоди про зону вільної торгівлі з Японією, Китаєм, Республікою Корея, Австралією, Новою Зеландією та Індією.

Висновки. Таким чином, АТЕС за понад тридцять років своєї діяльності досяг певних успіхів у справі торговельної та інвестиційної лібералізації, а саме: затвердження Богорських цілей щодо створення зони вільної торгівлі у регіоні; сприяння завершенню Уругвайського

раунду переговорів ГАТТ; сприяння підписанню Угоди щодо продукції інформаційних технологій (економічний ефект становив понад 500 млрд дол.), стимулювання торгової та інвестиційної лібералізації в регіоні, надання техніко-економічного сприяння країнам-членам, що розвиваються.

Проте ці досягнення АТЕС мінімальні. Головна мета АТЕС – створення в АТР зони вільної та відкритої торгівлі та інвестицій досягнуто не було, що багато в чому пояснюється відсутністю будь-яких (крім репутаційних) механізмів примусу економік до виконання взятих на себе зобов'язань. При цьому успіхи економік АТЕС щодо лібералізації торгівлі та інвестицій не можна однозначно віднести до результатів роботи форуму у зв'язку з тим, що водночас здійснювалася активна діяльність у рамках різних регіональних об'єднань та преференційних торгових угод, а також СОТ.

АТЕС продовжує відігравати роль важливого майданчика для обміну досвідом та просування кращих практик у галузі регулювання, зближення стандартів та покращення взаємопов'язаності. Крім того, форум залишається платформою для розвитку порядку денного подальшої глобалізації торгівлі та обговорення необхідних реформ багатосторонньої торговельної системи. Лібералізація торгівлі в окремих секторах на майданчику АТЕС може сприяти просуванню угод у рамках СОТ — причому це стосується також товарів, які будуть винайдені в майбутньому.

Список використаних джерел:

1. 2024 APEC Economic Policy Report. APEC. URL: <https://www.apec.org/publications/2024/11/2024-apec-economic-policy-report>.
2. Довгаль О.А., Довгаль Г.В., Сердюк Г.В. (2022). Зовнішня торгівля Китаю в умовах політики зовнішньоекономічної відкритості: чинники та наслідки. Економічний простір, № 177. С. 25-30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/177-4>.
3. Altaf M.A., Nabeshima K., & Shahid Y. (2004). Global change and East Asian policy initiatives. World Bank Group. 472 p. URL: <http://hdl.handle.net/10986/14928>.
4. Annex B: APEC Services Competitiveness Roadmap (2016–2025). URL: https://www.apec.org/meeting-papers/leaders-declarations/2016/2016_aelm/2016_annex-b
5. APEC Cross-Sector Innovation Ecosystem Conference: Strengthening Networks of SMEs Co-Innovation for Better Future. URL: <https://aimp2.apec.org/sites/PDB/Lists/Proposals/DispForm.aspx?ID=2550>.
6. Bergsten C.F. (1997). Whither APEC? The Progress to Date and Agenda for the Future. Peterson Institute. 250 p;
7. Case Studies on Advancing Inclusive Economic Growth: Understanding and Valuing Indigenous Economies within APEC. URL: <https://aimp2.apec.org/sites/PDB/Lists/Proposals/DispForm.aspx?ID=2611>.
8. Connectivity Platform to Promote STI Cooperation in APEC Region on Different Levels. URL: <https://aimp2.apec.org/sites/PDB/Lists/Proposals/DispForm.aspx?ID=2772>.
9. Dovgal, O., Dovgal, G., & Miroshnichenko, T. (2021). Transformation of International Trade in the Context of Trade Conflict Between the United States and China. *Economy and Society*, No 27. Pp. 369-375. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-47>.
10. Evenett S.J., Yusuf S. (2002) Can East Asia compete: innovation for global markets. Washington, D.C.: The World Bank. 232 p. URL: <http://hdl.handle.net/10986/15226>.
11. Human Resources Development. URL: <https://www.apec.org/Groups/SOM-Steering-Committee-on-Economic-and-TechnicalCooperation/Working-Groups/Human-Resources-Development>.
12. Production and Trade of Knowledge- and Technology-Intensive Industries. URL: <https://nces.nsf.gov/pubs/nsb20205/productionpatterns-and-trends-of-knowledge-and-technology-intensive-industries>.
13. The Atlas of Economic Complexity. URL: <http://atlas.cid.harvard.edu/countries>.
14. Yamazawa I. (1997) APEC's Trade Liberalisation and the WTO. *Australian Economic Review*, Vol. 30. Iss. 1. Pp. 98–102 DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8462.00009>.

References:

1. 2024 APEC Economic Policy Report. APEC. Retrieved from: <https://www.apec.org/publications/2024/11/2024-apec-economic-policy-report>. [in English].
2. Dovgal, O.A., Dovgal, G.V., & Serdyuk, G.V. (2022). Zovnishnja torghivlja Kytaju v umovakh polityky zovnishnjoekonomichnoji vidkrytosti: chynnyky ta naslidky [China's foreign trade in the context of a policy of foreign economic openness: factors and consequences]. *Economic space*, No. 177. Pp. 25-30. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/177-4>. [in Ukrainian].
3. Altaf M.A., Nabeshima K., & Shahid Y. (2004). Global change and East Asian policy initiatives. World Bank Group. 472 p. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/10986/14928>. [in English].
4. Annex B: APEC Services Competitiveness Roadmap (2016–2025). Retrieved from: https://www.apec.org/meeting-papers/leaders-declarations/2016/2016_aelm/2016_annex-b. [in English].
5. APEC Cross-Sector Innovation Ecosystem Conference: Strengthening Networks of SMEs Co-Innovation for Better Future. Retrieved from: <https://aimp2.apec.org/sites/PDB/Lists/Proposals/DispForm.aspx?ID=2550>. [in English].
6. Bergsten C.F. (1997). Whither APEC? The Progress to Date and Agenda for the Future. Peterson Institute. 250 p. [in English].
7. Case Studies on Advancing Inclusive Economic Growth: Understanding and Valuing Indigenous Economies within APEC. Retrieved from: <https://aimp2.apec.org/sites/PDB/Lists/Proposals/DispForm.aspx?ID=2611>. [in English].
8. Connectivity Platform to Promote STI Cooperation in APEC Region on Different Levels. Retrieved from: <https://aimp2.apec.org/sites/PDB/Lists/Proposals/DispForm.aspx?ID=2772>. [in English].
9. Dovgal, O., Dovgal, G., & Miroshnichenko, T. (2021). Transformation of International Trade in the Context of Trade Conflict Between the United States and China. *Economy and Society*, No 27. Pp. 369-375. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-27-47>. [in English].
10. Evenett S.J., Yusuf S. (2002) Can East Asia compete: innovation for global markets. Washington, D.C.: The World Bank. 232 p. Retrieved from: <http://hdl.handle.net/10986/15226>. [in English].
11. Human Resources Development. Retrieved from: <https://www.apec.org/Groups/SOM-Steering-Committee-on-Economic-and-TechnicalCooperation/Working-Groups/Human-Resources-Development>. [in English].
12. Production and Trade of Knowledge- and Technology-Intensive Industries. Retrieved from: <https://nces.nsf.gov/pubs/nsb20205/productionpatterns-and-trends-of-knowledge-and-technology-intensive-industries>. [in English].
13. The Atlas of Economic Complexity. Retrieved from: <http://atlas.cid.harvard.edu/countries>.
14. Yamazawa I. (1997) APEC's Trade Liberalisation and the WTO. *Australian Economic Review*, Vol. 30. Iss. 1. Pp. 98–102 DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-8462.00009>. [in English].